

HR 5 november 1993, ECLI:NL:HR:1993:ZC1128, NJ 1994/640 (Ontvanger/Bartering BV)

Wetsartikelen:	Art. 475 Rv; art. 3:45 BW
Kernwoorden:	Derdenbeslag; vatbaarheid voor beslag van rekening-courant vordering die niet in geld is uitgedrukt
Kern:	Een rekening-courant vordering die niet in geld is uitgedrukt, is vatbaar voor derdenbeslag. De beslaglegger kan de vordering uitwinnen, zij het onder de beperkingen die voor de beslagene ook golden. Onder omstandigheden kunnen die beperkingen met een beroep op de vernietiging ex art. 3:45 BW worden getroffen.
W.H. van Boom © versie 1 juli 2019	

1. Casus en uitspraak

Bij een koopovereenkomst wordt afgesproken dat de verkoper een zaak geeft en dat de koper daarvoor een prijs in geld betaalt. Bij een ruilovereenkomst gaat er geen geld over tafel maar verbinden partijen zich integendeel om elkaar over en weer een zaak tegenover een andere te geven.¹ Het voordeel van het gebruik van geld als tegenprestatie bij een wederkerige overeenkomst is dat het een generiek ruilmiddel is dat een indicatie geeft van marktwaarde van het goed dat ermee wordt aangekocht. Ruilt men twee zaken of betaalt men voor een zaak met een andere prestatie dan betaling van geld, dan vergt het voor beide partijen een inschatting van de wederzijdse marktwaarden die worden geruild. Ruilhandel is daarmee omslachtiger. Toch kunnen er goede redenen zijn om ruilhandel te bedrijven. Voor een bedrijf kan ruilhandel bijvoorbeeld omzetverhogend werken: men kan namelijk zaken doen met wederpartijen die geen geld hebben maar wel kunnen ruilen of andere prestaties verrichten.

Toch is ook bij ruilhandel een objectieve meeteenheid voor de waarde van de verschillende goederen en prestaties nuttig. Zou men duizend kilo aardappelen willen ruilen tegen duizend kilo oud ijzer, dan is de geldwaarde een belangrijke vergelijkingsmaatstaf; blijken de aardappelen € 300 waard te zijn en het ijzer € 160, dan is het logisch om naast de ruil een bijbetalingsverplichting op te nemen. Een driehoeksruil is helemaal ingewikkeld zonder gebruik van geld als generiek ruilmiddel dat een objectieve waarde-indicator van alle goederen en prestaties uitdrukt.

Wil men (meerpartijen)ruilhandel mogelijk maken zonder dat er geld over tafel gaat maar wel met gebruikmaking van een vergelijkingsmaatstaf zoals geldwaarde, dan kan men een ruilhandelscircuit opzetten. Daarbij treedt een barterorganisatie (*barter* is Engels voor *ruilhandel*) als platform op. De ondernemers die zich aansluiten bij deze barterorganisatie kunnen via dat platform vraag en aanbod bijeen laten komen; de organisatie is een soort 'besloten marktplaats' voor leden. Die leden stemmen in met de voorwaarden van de barterorganisatie en gaan vervolgens over tot ruilhandel. Ze sturen elkaar niet facturen die in geld moeten worden betaald, maar zij maken deel uit van een

¹ Zie art. 7:1 BW (koop) en art. 7:49 BW (ruil).

grote rekening-courantverhouding. De barterorganisatie is dus intermediair op de besloten marktplaats en boekhoudkundig 'betaalcircuit' tegelijk; de deelnemers bouwen een saldo op door goederen te 'verkopen' aan een andere deelnemer en dat saldo kunnen ze gebruiken om op hun beurt te 'kopen' van andere deelnemers.² De 'munt' die hierbij wordt gebruikt, heeft een eigen naam maar is vaak paritair in waarde aan de officiële munteenheid (bij ons dus de Euro). Het gebruik van de 'munt' als rekeneenheid heeft als voordeel dat men een rekening-courantverhouding kan instellen dat met verrekening van inkomsten en uitgaven werkt. Aardappels kan men niet verrekenen met ijzer, maar 300 Bartereenheden wel met 160 Bartereenheden.³ Veel belangrijker is dat de rekeneenheden ook driehoeksruil vereenvoudigen, namelijk door te werken met een betaalcircuit van rekening-courantverhoudingen.

Wat is de status van deze 'munt'? Kijkt men naar de voorwaarden voor deelname aan een ruilhandelscircuit, dan staat daarin vaak in dat toelating tot het circuit strikt persoonlijk is, dat deelname jaarlijks opzegbaar is en bij wanprestatie en faillissement van de deelnemer kan worden beëindigd. Ook vindt men bepaald dat de barterorganisatie het rekening-courantsysteem beheert voor de leden en dat de 'munt' alleen is te gebruiken binnen het circuit en niet daarbuiten. Zo bepalen de regels van een organisatie:

"Een door Bartering verstrekte, gevoerde, BarterEuro is paritair met één euro (€) en mag nimmer worden overgedragen op welke titel dan ook noch op andere wijze direct of indirect ter beschikking worden gesteld aan derden. Onder derden worden tevens overige leden begrepen. Een BarterEuro mag uitsluitend door het lid, dat volgens de administratie van Bartering hierop gerechtigd is, worden aangewend om betalingen tussen Barteringleden m.b.t. transacties te realiseren, waarbij de BarterEuro altijd paritair met één euro (€) dient te zijn. BarterEuro's kunnen nimmer in contanten worden opgeëist."

Die laatste zin wordt elders in de voorwaarden aangevuld met de regel dat de ondernemer bij het eind van zijn lidmaatschap een eventueel tekort in BarterEuro's moet betalen aan de organisatie in echte Euro's en dat de ondernemer met zijn vermogen instaat voor het tekort. De 'munt' is dus niet vrij inwisselbaar voor 'echte' Euro's (dat zou immers haaks staan op de aanleiding voor de ruilhandel, bijvoorbeeld het feit dat de deelnemers geen geld hebben om mee te betalen), maar een positief saldo vertegenwoordigt wel waarde in het vermogen van de rekeninghouder: hij kan er prestaties en goederen mee 'kopen' bij de andere aangesloten ondernemers.

Nu dan de casus waar het arrest over gaat. Bon Patron Partyservice was deelnemer aan een barterorganisatie van Bartering. Omdat Partyservice geld verschuldigd was aan de Belastingdienst, legde de Ontvanger derdenbeslag onder Bartering ten laste van Bartering. Deze verklaarde dat het rekening courant saldo van Partyservice 74.839,97 Barteringen eenheden bedroeg. Omdat deze eenheden op grond van de barterorganisatie paritair aan (toen nog) de gulden waren, vorderde de ontvanger de afgifte van hfl. 74.839,97. Bartering weigerde dit, met verwijzing naar de voorwaarden waar Partyservice mee had ingestemd: het saldo was nooit opvorderbaar in geld. Het Hof oordeelt dat de Barteringen eenheden voor beslag vatbaar zijn, maar dat de Ontvanger niet de afgifte van geld kan eisen. Dat maakt het beslag weinig zinvol en dus gaat de Ontvanger tegen dat oordeel in cassatie. De Hoge Raad volgt echter het Hof:

" (...) 3.1 In cassatie kan van het volgende worden uitgegaan.

1. Bartering hanteert als service-organisatie een ruileenhedenrekening — de zogenaamde Barteringenrekening — zijnde een rekening-courantsysteem voor haar als 'leden' aangeduide deelnemers aan dat systeem, waaronder Partyservice, door middel waarvan zij de betalingen in

² De barterorganisatie wordt vaak bekostigd door middel van een lidmaatschapsbedrag en een procentuele toeslag per transactie.

³ Op de verrekening van Bartereenheden is art. 6:127 BW van toepassing, nu dat heel algemeen spreekt van 'schuld' en 'vordering' resp. 'een prestatie die beantwoordt aan de schuld'. Art. 6:140 BW kan men *per analogiam* toepassen.

Barteringen (voorheen ruileenheden genaamd) tussen de leden tot stand brengt. Bartering is met andere woorden voor haar leden een bank, met dien verstande dat zij niet werkt met guldens maar met Barteringen, welke paritair zijn aan f 1.

II. De bedoeling is dat de leden goederen en/of diensten aan elkaar verkopen en van elkaar kopen en dat door middel van genoemde Barteringen wordt betaald.

III. Voor dat doel beheert Bartering voor haar leden een zgn. Barteringen-rekening-courantsysteem.

IV. Het saldo daarvan kan volgens de lidmaatschapsvoorwaarden van Bartering nimmer in contanten, d.w.z. in Nederlands geld, worden opgeëist, behoudens het bepaalde in art. 23 (oud), onderscheidenlijk 24 (nieuw), telkens onder b en c van die voorwaarden, krachtens welke bepalingen Bartering in geval van opzegging van resp. ontzetting uit het lidmaatschap gerechtigd is het negatief saldo van het lid in guldens op te eisen.

V. Het saldo dat Bartering voor Partyservice beheert, bedroeg ten tijde van het door de ontvanger onder Bartering ten laste van Partyservice gelegde executoriaal derdenbeslag 74 839,97 Barteringen.

3.2 Het hof heeft, in cassatie onbestreden, vastgesteld dat de vraag waar het in de onderhavige verklaringsprocedure om gaat is of de Barteringen kunnen worden aangemerkt als vermogensbestanddelen welke voor beslag en daarmee voor executie vatbaar zijn.

Het heeft deze vraag bevestigend beantwoord. Daartoe heeft het overwogen dat de Barteringen op één lijn kunnen worden gesteld met geld, niet met geld dat als zaak in het vermogen van de rechthebbende aanwezig is, doch met geld dat de rechthebbende van bijv. een bank te vorderen heeft. Daaraan doet niet af dat de leden de Barteringen niet in contant geld kunnen opvorderen en evenmin dat zij deze slechts binnen de Bartering-organisatie kunnen aanwenden. Dit leidt het hof tot de conclusie dat beslaglegging op de Barteringen alleszins mogelijk is, zij het dat Bartering niet tot afgifte in geld doch enkel tot afgifte van de Barteringen kan worden veroordeeld. Dienovereenkomstig heeft het hof verstaan dat Bartering '74 839,97 Barteringenruileenheden van de schuldenaar onder zich heeft', en heeft het Bartering veroordeeld deze '74 839,97 Barteringenruileenheden af te geven aan de ontvanger'. Tegen deze laatste beslissing richt zich het middel.

3.4 Onderdeel 3 — onderdeel 1 en onderdeel 2 hebben een inleidend karakter en bevatten geen klachten — strekt in de eerste plaats ten betoge dat het Barteringsstelsel rechtsverhoudingen in het leven roept die mede tot strekking hebben de werking van de wet, met name de bepalingen inzake beslag en executie en het verhaalsrecht van de schuldeiser op alle goederen van de schuldenaar, te verijdelen. Deze klacht wordt tevergeefs voorgesteld. Het hof heeft geoordeeld dat de Barteringen vatbaar zijn voor beslag en executie, in welk oordeel ligt besloten dat de - in Barteringen uitgedrukte - vordering op Bartering van de schuldenaar niet aan verhaal door de schuldeiser is onttrokken. Daarmee heeft het hof tot uitdrukking gebracht dat, anders dan in de toelichting op het onderdeel wordt aangevoerd, de Barteringen niet als zaken buiten de handel kunnen worden aangemerkt, en dat geen sprake is van wetsontduiking. Dit oordeel geeft niet blijk van een onjuiste rechtsopvatting.

Het onderdeel houdt voorts de klacht in dat het hof heeft miskend dat de ontvanger als beslagleggend crediteur een eigen recht uitoefent. Blijkens de toelichting op het middel richt deze klacht zich tegen 's hofs overweging dat de ontvanger door het beslag en de daarop volgende executie 'als het ware in de plaats (treedt) van Bon Patron Partyservice', hetgeen meebrengt dat de ontvanger de rechten van Partyservice, zij het met de uit het Barteringsstelsel voortvloeiende beperkingen kan uitoefenen (r.o. 4.4). Deze klacht kan bij gebrek aan feitelijke grondslag niet tot cassatie leiden. Het hof heeft een eigen recht als in het middel bedoeld tot uitgangspunt genomen, en in zijn bestreden overweging slechts tot uitdrukking gebracht dat de afgifte van Barteringen waartoe Bartering kan worden veroordeeld — nu de Barteringen blijkens 's Hof's vaststelling geen zaken zijn en derhalve niet in fysieke zin kunnen worden afgegeven — ertoe strekt dat de ontvanger op dezelfde voet als Partyservice schuldeiser wordt van de — in Barteringen luidende — vordering ten bedrage van het positieve saldo van Partyservice.

(...) 3.5 Bij het voorgaande verdient voorts aandacht dat, uitgaande van de hiervoor als juist aanvaarde opvatting, de belangen van de ontvanger ter zake van verhaal op hetgeen uit hoofde van

de verklaring moet worden afgegeven — anders dan het middel betoogt — niet zonder bescherming blijven. De ontvanger heeft immers de bevoegdheid, voor zover hij in zijn verhaalsmogelijkheden wordt benadeeld, doordat hij slechts een in Barteringen eenheden luidende vordering verkrijgt, met de daaraan verbonden, uit de lidmaatschapsvoorwaarden van Bartering voortvloeiende bedingen dat de vordering niet in Nederlands geld kan worden opgeëist en dat de vordering niet aan derden kan worden overgedragen, deze bedingen of één daarvan op de voet van art. 3:45 BW te vernietigen indien aan de door deze bepaling gestelde voorwaarden is voldaan. In de onderhavige vordering van de ontvanger ligt een dergelijke vordering tot vernietiging, die immers tot beide partijen had moeten zijn gericht, niet besloten.

Uit al het vorenoverwogene volgt dat het middel tevergeefs is voorgesteld. (...)"

2. Commentaar

Beperkingen aan vorderingsrecht en beslag

Allereerst is van belang dat het Hof ervanuit was gegaan dat de Barteringen eenheden een vorderingsrecht was voor de toepassing van art. 475 Rv en dat het cassatiemiddel van de Ontvanger dit niet betwistte. De Hoge Raad hoefde zich dus niet uit te laten over de vraag of de Barteringen eenheden een vorderingsrecht was. De vervolgvraag is dan of dat vorderingsrecht vatbaar is voor verhaalsbeslag. Dit beslag kan worden gelegd op *alle* vorderingsrechten, dus niet alleen op geldvorderingen. Een vordering tot levering van een zaak kan dus bijvoorbeeld ook worden beslagen en uitgewonnen.⁴ Het beslag kan echter niet worden gelegd op vorderingsrechten die volgens de wet niet voor beslag vatbaar zijn of die recht geven op een volgens de wet of naar haar aard 'niet voor beslag vatbare prestatie' (art. 475a lid 1 Rv).

Vorderingsrechten die door een beding tussen partijen onoverdraagbaar zijn gemaakt (art. 3:83 lid 2 BW) én niet in geld zijn uitgedrukt, kunnen problematisch zijn als beslagobject. Stel dat een vaste klant van een supermarkt bij elke aankoop 'spaarpunten' verdient, die kunnen worden gebruikt om te sparen voor een pannenset. Die spaarpunten leveren vermoedelijk een vorderingsrecht op (de klant heeft recht op een prestatie), maar dat recht is niet in geld uitgedrukt. De algemene voorwaarden die de supermarkt hanteert, bepalen dat het 'spaar saldo' zuiver persoonlijk is, niet vatbaar voor overdracht en ook niet converteerbaar is in geld. Is dit vorderingsrecht voor uitwinning door beslag vatbaar? Vorderingsrechten *tot betaling van geld* die onoverdraagbaar zijn, zijn niet per se onvatbaar voor beslag. Executie van een beslagen vordering tot betaling van een geldsom geschiedt namelijk niet door middel van een executieverkoop, maar gewoon door inning van de *geldsom* bij de debiteur op de dag van opeisbaarheid. Verhaalsbeslag op onoverdraagbare geldvorderingen is daarom mogelijk. Maar verhaalsbeslag op onoverdraagbare vorderingen die *niet* in geld zijn uitgedrukt, lijkt wat dat betreft problematischer. Denk aan de spaarpunten: de klant heeft recht op een prestatie (de levering van de pannenset) en die prestatie heeft waarde, maar het recht op de prestatie is persoonlijk, niet overdraagbaar en niet in geld uitgedrukt. De beslaglegger kan dus niet uitwinnen door de vordering te innen in geld en hij kan evenmin de vordering overdragen bij een uitwinningsverkoop. Wel is denkbaar dat de beslaglegger het recht heeft om de prestatie aan zichzelf te laten verrichten; dan zou hij de pannenset in handen krijgen en vervolgens zou hij die moeten laten verkopen om zich op de opbrengst *daarvan* te verhalen. Niet onmogelijk, wel omslachtig. En zo is het dus ook met Barteringen eenheden: de Ontvanger die beslag legt op die eenheden, zal vermoedelijk alleen maar nut kunnen hebben van het beslagen vorderingsrecht als hij

⁴ Vgl. Art. 475a lid 3 Rv.

bestellingen doet bij de aangesloten ondernemers ter waarde van 74.839,97 Barteringruileenheden, vervolgens de aldus verkregen goederen verkoopt voordat het beslag daadwerkelijk tot verhaal kan leiden. Misschien niet onmogelijk, wel omslachtig. En juridisch wordt het natuurlijk wel ingewikkeld als de contractvoorwaarden van de barterorganisatie de vorderingsrecht zo persoonlijk maken – dus niet alleen onoverdraagbaar maken, maar uitoefening door de rechthebbende ook afhankelijk maken van lidmaatschap enzovoorts – dat de vordering sterk neigt naar een ‘naar haar aard niet voor beslag vatbare prestatie’.

Vernietiging op grond van art. 3:45 BW

Het Hof had geoordeeld dat sprake was van een in Barteringen eenheden uitgedrukte vordering van Partyservice op Bartering en dat die vordering als zodanig voor beslag vatbaar was. De vordering was dus niet aan verhaal door de schuldeiser onttrokken. Daarmee had het hof tot uitdrukking gebracht, aldus de Hoge Raad, dat de Barteringen eenheden niet als ‘zaken buiten de handel’ kunnen worden aangemerkt en dat daarom geen sprake was van wetsontduiking. Echter, als tussen partijen een rekeneenheid wordt gebruikt om als het ware een trekkingsrecht in rekening-courant te creëren dat niet in geld is uitgedrukt, niet in geld kan worden geïnd en niet overdraagbaar is, maar bijvoorbeeld wel paritair is aan de euro, dan is mogelijk wel sprake van benadeling van crediteuren in hun verhaalsmogelijkheden. Die mogelijkheden worden in elk geval bijzonder lastig gemaakt, omdat geen sprake is van een eenvoudig te gebruiken en uit te winnen geldvordering. Misschien kan aan partijen zoals Partyservice en Bartering onder omstandigheden worden verweten dat zij een *paulianeuze transactie* hebben verricht. Dat was in de onderhavige procedure niet aangevoerd, maar als bij het aangaan van de overeenkomst beide partijen wisten of behoorden te weten dat benadeling van een of meer schuldeisers (waaronder dus de Ontvanger) in hun verhaalsmogelijkheden het gevolg zou zijn, is de overeenkomst of een specifiek beding vernietigbaar (art. 3:45 BW). Stel bijv. dat de Ontvanger weet aan te tonen dat de bedingen die in de weg staan aan uitbetaling in geld in geval van beslag paulianeus zijn en partijen dat hadden behoren te weten, dan mag de Ontvanger die bedingen voor ongeschreven houden (art. 3:53 BW) en afgifte van *geld* vorderen van Bartering.